

**Wie een verentooi ziet,
denkt de indiaan erbij**

SUSAN LEGÈNE

Beeldvormings- processen

Ontwikkelingssamenwerking heeft betrekking op een geschiedenis van kolonialisme, modernisering en vooruitgangdenken. Vaak wordt dit beleid weggezet met het cliché van 'de koopman en de dominee'. Het is een oppervlakkige beeldspraak die ons ervan afhoudt verder te denken over de eventuele doorwerking van het Europese koloniale denken over etnisch verschil in hedendaagse Noord-Zuidrelaties.

Misschien is het een idee om de 'geschiedenis van ontwikkelingssamenwerking' in de klas langs twee sporen te behandelen. Het ene spoor is het politieke verhaal: de ontwikkelingssamenwerking als aspect van het Nederlandse buitenlandbeleid van na 1945. Het andere betreft een ideeëngeschiedenis die teruggaat tot in de koloniale tijd en doorloopt tot in ons huidige maatschappelijke debat over de Nederlandse natie. Ik zal dit hier toelichten met het Tropenmuseum als voorbeeld. Daarmee pleit ik er tegelijk voor om de leerlingen aan te moedigen niet louter naar zo'n museum te kijken als een plek waar hun door deskundigen via tentoonstellingen een les wordt geleerd, maar ook als een historisch fenomeen op zich.

Prof.dr. S. Legène is hoofd museale zaken van het KIT Tropenmuseum en hoogleraar cultuurgeschiedenis van Nederland, in het bijzonder de studie der voorwerpen, aan de UvA.

De acht millenniumdoelen

Millen
nium
doelen
2015

In 2000 hebben de 189 lidstaten van de Verenigde Naties afgesproken om voor 2015 de armoede te verminderen. Er zijn acht millenniumdoelen geformuleerd, waarin afspraken zijn gekwantificeerd en aan tijdstippen gebonden. In Nederland hebben ruim twintig maatschappelijke organisaties, zoals Novib en Cordaid, het Nederlands Platform Millenniumdoelen opgericht om campagne te voeren voor de naleving van de afspraken. De formulering van onderstaande doelen komt van de site van deze organisatie www.maakhetwaar.nl

1. Uitbanning van extreme armoede

Het aantal mensen dat in armoede leeft, is in 2015 tenminste tot de helft teruggebracht ten opzichte van 1990.

2. Alle kinderen naar de basisschool

Voor 2015 gaan alle kinderen in de wereld – zowel meisjes als jongens – naar de basisschool.

3. Gelijkheid van vrouwen en mannen

Bevordering van gelijke kansen voor vrouwen. Bijvoorbeeld: in 2005 gaan evenveel meisjes als jongens naar school.

4. Minder kindersterfte

In 2015 is het aantal kinderen dat in ontwikkelingslanden overlijdt voor de vijfde verjaardag met tweederde teruggebracht ten opzichte van 1990.

5. Minder moedersterfte

Het aantal vrouwen dat in het kraambed overlijdt, is vóór 2015 met driekwart verminderd ten opzichte van 1990.

6. Bestrijding HIV/Aids, malaria en andere ziektes
Vóór 2015 is de verspreiding van HIV/Aids, malaria en andere grote ziektes stopgezet en teruggedrongen.

7. Milieubescherming, veilig drinkwater en minder mensen in krottenwijken

Het aantal mensen dat geen toegang heeft tot veilig drinkwater is in 2015 gehalveerd ten opzichte van 1990. Verder zijn de levensomstandigheden van tenminste honderd miljoen bewoners van krottenwijken in 2020 verbeterd. Regeringen zetten zich blijvend in voor de bescherming van het milieu.

8. Wereldwijd partnerschap voor ontwikkeling

Alle regeringen in de wereld zetten zich in voor armoedebestrijding en maken heldere en eerlijke afspraken over goed bestuur en rechtvaardige handel. Er komt een oplossing voor het schuldenvraagstuk en rijke landen zorgen voor meer en betere hulp.

Vooropgesteld: de benadering van ontwikkelingssamenwerking als een ideeëngeschiedenis is niet bedoeld als relativering van de achterliggende themarijk als zodanig. Bij ontwikkelingssamenwerking ging en gaat het om grote problemen, van lokaal tot mondiaal niveau.

Een van de centrale noties in het huidige debat hierover is het begrip duurzame ontwikkeling, oftewel *sustainable development*.

Het werd voor het eerst omschreven in het rapport uit 1987 van de UN World Commission on Environment and Development, de zogeheten Brundtland Commissie als *'meeting the needs of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs'*.

Sindsdien is het begrip steeds verder uitgewerkt, verbonden aan discussies over strategieën voor armoede- en ziektebestrijding en bescherming van het milieu. Expliciet stond dit ook in

2000 zo op de agenda van de Verenigde Naties. De regeringsleiders van 189 landen aanvaardden toen acht *Millennium Development Goals*: acht doelstellingen ter verbetering van de mondiale verhoudingen, te realiseren voor het jaar 2015.

Duurzame ontwikkeling, zo luidt een van de beleidsuitgangspunten bij deze millenniumdoelstellingen, vereist een balans tussen economische ontwikkeling, sociale ontwikkeling en bescherming van het milieu.

Groei in een van de sectoren mag niet ten koste gaan van de andere. De draagkracht van het milieu, de sociale ontwikkeling van een samenleving, en de groei van de economie moeten steeds met elkaar in evenwicht zijn, wil er sprake zijn van structurele ontwikkeling. Water, energie, gezondheid, landbouw (voedselproductie) en biodiversiteit (of ook WEHAB: water, energy, health, agriculture and biodiversity) zijn daarin kritische factoren waarop gericht beleid gemaakt kan worden.

Met deze uitleg van het begrip duurzaamheid gaat de ontwikkelingsproblematiek niet meer louter over 'anderen' ver weg in onderontwikkelde delen van de wereld, maar ook over onszelf, hier in Nederland. Naleving van de duurzaamheidsagenda vraagt immers niet alleen om 'hulp' aan arme landen; er zijn ook in Nederland ombuigingen nodig. De kwestie van de CO₂ uitstoot is daar een voorbeeld van. Dat lossen we niet op door alleen luchtvervuiling in de megacities in het Zuiden te helpen verminderen en ontbossing elders tegen te gaan. Het vraagt expliciet ook om veranderingen in gedrags- en consumptiepatronen in de geïndustrialiseerde wereld, en dus in Nederland zelf.

Toch worden de millenniumdoelstellingen van de VN ten aanzien van milieu, sociale ontwikkeling en economische groei vooral besproken in de context van ontwikkelingssamenwerking. Dat vloeit voort uit een reeks associaties aangaande ontwik-

keling en onderontwikkeling die er bij ons in het westen stevig is ingehamerd. Ook het Tropenmuseum heeft daar in de loop van zijn (tentoonstellings)geschiedenis actief zijn steentje aan bijgedragen.

Nederland in het centrum

Er was een tijd dat scholen in het kader van aardrijkskunde of maatschappijleer naar het Tropenmuseum kwamen om informatie te krijgen over de armoedeproblematiek in de wereld. Tentoonstellingen behandelden de trek van het platteland naar de steden, de oprukkende Sahel, het probleem van erosie, watertekorten, of van zwakke democratieën en mondiale economische machtsverschillen. Allende was vermoord, Mandela zat gevangen, de OPEC-landen veroorzaakten een oliecrisis – het Tropenmuseum bracht de wereld in beeld.

Daartoe had het aan het eind van de jaren zestig de uitdrukkelijke opdracht ontvangen van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking B.J. Udink (CHU). Het museum kreeg van hem de taak om in Nederland bij te dragen aan een brede bewustwording onder de bevolking van het belang van ontwikkelings-samenwerking.

Die opdracht had intern geleid tot veel debat, een tijdelijke sluiting en een ingrijpende verbouwing. De volkenkundige collecties uit de koloniale tijd werden opgeborgen en vanaf 1979 toonde het museum actuele ontwikkelingsproblematiek met behulp van realistisch en sfeervol nagebouwde erfwoningen, sloppenwijken, cafeetjes, werkplaatsen, winkels en markten. In museologisch opzicht werd daarmee tot ver buiten onze grenzen bewondering geoogst. Hier was een volkenkundig museum dat zijn koloniale verleden had afgeschud.

Maar zo'n tien jaar later begon het armoedeverhaal, en vooral het tentoonstellingsbeeld dat het museum daar al die jaren onveranderd bij had geleverd, in hoog tempo aan overtuigingskracht in te boeten. Over oorzaken van armoede en onderontwikkeling werd niet meer hetzelfde gedacht. De top-down 'blue print'-

Picketline voor het KIT tijdens het International Forum on Population in the 21st Century, georganiseerd door de UN Family Planning Association, 1989.

De tentoonstellingsvloer van het Tropenmuseum als conferentiezaal tijdens het Forum van 1989; men aanvaardde de Declaration on a Better Life for Future Generations.

benadering van ontwikkelingsproblematiek ontmoette veel kritiek. De oplossingen van weleer stonden ter discussie. En zo kwamen de actuele derdewereld-tentoonstellingen waarmee het Tropenmuseum in 1979 zijn etnografische verleden had willen afschudden op hun beurt in een 'neokoloniaal' daglicht te staan. 'Het Tropenmuseum is zo ouderwets dat het haast weer schattig wordt', verklaarde Anil Ramdas begin jaren negentig in een artikel in de krant.

Hij richtte zijn kritiek op het bevoogdende karakter van de tentoonstellingen en het eenduidige en statische beeld dat erin werd neergezet over wat destijds de Derde Wereld was genoemd. Maar bovenal ging het wringen dat de Eerste Wereld, Nederland zelf, in het geboden tentoonstellingsbeeld afwezig was. De Westerse wereld fungeerde als een normatief uitkijkpunt, van waaruit het eigen publiek werd uit-

genodigd naar het Zuiden, naar anderen te kijken.

Omdat bovendien dat publiek steeds diverser werd, qua afkomst en relatie tot het koloniale verleden, haalde het museum onbewust die scheiding tussen eigen en anders naar de Nederlandse samenleving. Impliciet werden de bezoekers al naar gelang hun achtergronden aangesproken als behorend tot dat normatieve centrum, of als daar buitenstaand. Ramdas was een van de opiniemakers die dat mechanisme het meest expliciet aan de orde stelde.

Politieke geschiedenis of ideeëngeschiedenis

Hoewel het Tropenmuseum inmiddels drastisch is veranderd, bieden het gebouw en de inrichting nog steeds tal van aanknopingspunten voor reflectie op de geschiedenis van de ontwikkelingssamenwerking en de betekenis daarvan voor Nederland. Bij die geschiedenis kunnen

twee sporen worden gevolgd: het spoor van het Nederlandse buitenlandbeleid en het spoor van een Europees ideeëngeschiedenis.

Op het buitenlandbeleid ga ik hier slechts kort in. Het staat uitgebreid beschreven in de hierna vermelde literatuur. Uit die publicaties komt naar voren hoe na afloop van de Tweede Wereldoorlog de buitenlandse betrekkingen van Nederland voor een deel vorm hebben gekregen via de ontwikkelingssamenwerking. De opkomst van de nationalistische bewegingen in de koloniën en de daarop volgende dekolonisatie waren vaak gepaard gegaan met oorlog en gedwongen migraties. Ook in Indonesië was dit gebeurd. Daarbij was de dekolonisatie een belangrijke factor in de Koude Oorlog, resulterend in diepgaande verandering in de relaties van (de ex-koloniale mogendheden van) Europa tot Azië, Afrika en Latijns Amerika. De *case* van Vietnam, behandeld in *Kleio* 8 (december 2004) is daar een sprekend voorbeeld van.

De noemer van ontwikkelingssamenwerking was een van de wegen waarlangs de verschillende landen van Europa enige politieke ruimte creëerden om betrokken te blijven bij de ontwikkelingen in de eigen of de andere gewezen koloniën. Zo was voor Nederland de weg van de multilaterale hulp (zogeneten Technische Assistentie) via VN-kanalen letterlijk een van de manieren waarop getracht werd kort na de soe-

vereintiteitsoverdracht in 1949 actieve relaties met Indonesië te behouden. En het was veelzeggend dat Suharto die ontwikkelingsrelatie in 1992 per onmiddellijk stopzette toen de Nederlandse kritiek op het mensenrechtenbeleid hem de keel uit begon te hangen.

Die rol van ontwikkelingssamenwerking voor het Nederlandse buitenlandbeleid blijkt ook uit de organisatie van de betrokken ministeries. Het dualisme uit de koloniale tijd, met een ministerie van Buitenlandse Zaken en een ministerie van Koloniën, werd voortgezet, maar nu in de boezem van een en hetzelfde ministerie. In 1963 kwam voor het eerst een staatssecretaris voor ontwikkelingssamenwerking (I.N.Th. Diepenhorst, ARP) bij Buitenlandse Zaken en vervolgens, vanaf 1965, een minister voor Ontwikkelingssamenwerking (van Th. Bot, KVP, tot de huidige minister Mw. A. van Ardenne, CDA). Die politieke structuur – als enige beleidsterrein onderbouwd met een budget dat een vast percentage is van de rijksbegroting (op dit moment is dat percentage 0,8%) – illustreert het belang dat de Nederlandse politiek 'van links tot rechts' steeds heeft toegekend aan ontwikkelingssamenwerking als een van de middelen om Nederland een rol te laten spelen in de wereld.

Waar komt dat brede politieke draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking vandaan?

In de vaderlandse geschiedenis is het dualisme tussen ontwikkelingssamenwerking en buitenlandse politiek intussen in zekere zin gecanoniseerd in de herhaalde verwijzing naar 'de koopman en de dominee'.

Ik houd niet van die zogenaamd kritische clichés over 'onszelf'. Het is een omschrijving die de nadruk legt op welbegrepen eigenbelang en een zeker opportunisme: Nederland schoof en schuift afwisselend de koopman en de dominee naar voren om de wereld buiten Europa te ontmoet te treden met enerzijds handelswaar en anderzijds morele boodschappen.

Maar wat weten we eigenlijk, als we dit constateren? Het is van belang beter te begrijpen wat die koopman en die dominee steeds heeft verbonden, vanuit welk gedeeld gedachtegoed zij ieder voor zich of samen hun Nederlandse rol op het wereldtoneel hebben geprobeerd te spelen.

Hier is ook een vergelijkend Europees perspectief van belang. Wat bezielt de Scandinavische landen om zo veel aan ontwikkelingssamenwerking te doen? Wat beoogt Frankrijk met zijn optreden in Afrika? Hoe werkt de Engelse *Commonwealth of Nations*? In al die gevallen werd de basis voor het beleid gevormd in specifieke voorafgaande koloniale contexten.

Wat de Nederlandse koloniën betreft werd in die koloniale verhoudingen overzee het politieke spectrum niet bepaald door wat we typisch Nederlands vinden: door de partijpolitieke tegenstellingen van de verzuiling. Daar stond voorop wat de kolonisatoren samenbond *vis à vis* de koloniale samenleving: het gegeven dat zij deze als piepkleine blanke minderheid geacht werden te beheersen en te sturen.

En daarmee kom ik op het hoofdpunt van mijn betoog: het belang van de geschiedenis van ontwikkelingssamenwerking als een fase in een typisch Nederlandse – in Europa verankerde – ideeëngeschiedenis over een blanke identiteit, *white ethnicity*, verbonden aan een exclusief vooruitgangsgeloof, uitgedrukt in de beroemde *white man's burden*. Met het Tropenmuseum als uitvalsbasis zal ik dat spoor hier kort verder volgen.

Uitzicht op de Ticuna-vitrine op de permanente tentoonstelling 'Latijns Amerika en het Caribisch gebied'. Ticuna zijn het grootste inheemse volk van Amazonia.

Voorstelling van een Peul, een nomadische veeboer in de Sahel. Bij deze vitrine op de permanente tentoonstelling 'Mens en Milieu' hoort een gefilmd interview met een Peul over het leven op de savanne.

Mens en milieu

Vanaf ongeveer 1995 is het Tropenmuseum stukje bij beetje opnieuw ingericht. In februari 2006 zal het laatste onderdeel dat nog over is van de herinrichting van 1979 – de sfeervolle Afrikaanse markt – ophouden te bestaan. Daarmee is de verbeelding van de uitgangspunten van ontwikkelingssamenwerking echter niet uit het museum verdwenen. Er is inderdaad van alles afgebroken, weggehaald, opgeborgen, zoals na 1950 ook al de koloniale tafereelen werden weggezet. Maar objecten laten zich niet zonder meer willig in telkens nieuwe vertogen inpassen, waarna het oude is vergeten. In hun onmiddellijke verschijning zitten ook de visies, verbanden en relaties besloten die zij eerder belichaamden: in het depot, maar ook in nieuwe tentoonstellingen in het museum. Ik zal dat met tentoonstellingsvoorbeelden toelichten.

In de meest letterlijke zin is het vraagstuk van duurzame ontwikkeling aanwezig in de vaste Tropenmuseum-tentoonstelling *Mens en Milieu*.

Gemaakt als educatieve tentoonstelling voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs, toont deze de kwetsbaarheid en onderlinge afhankelijkheid van vier grote ecosystemen in de wereld. De leerlingen beginnen in het met houtkap bedreigde Amazoneregenwoud (meer specifiek

verschillende indianenvolken in Suriname). Dan komen ze bij het ontvolkte savannelandschap (de Sahel in Mali) en het door mensen gemaakte dichtbevolkte ecosysteem van de miljoenensteden in het Zuiden (in ons geval Manilla op de Filipijnen). Als laatste wordt ingezoomd op het diepzeemilieu (de koraalriffen voor de kust van Thailand).

De tentoonstelling werd een kleine tien jaar geleden geopend. Hij werd toen in de politieke actualiteit geplaatst door de komst van een Indiaanse delegatie die deelnam aan een debat over de rechten van inheemse volken.

Ook elders in het museum, in de tentoonstelling *Latijns Amerika en het Caribisch Gebied*, zijn sindsdien een aantal vitrines aan Indianen gewijd. Een daarvan betreft een initiatieritueel van Ticuna indianen uit Brazilië. De voorwerpen (kostuums, instrumenten, etcetera) werden door deze indianen speciaal voor het museum vervaardigd en hun ritueel werd gefilmd. Het geheel staat ten toon in een gestileerde setting die naar het tropisch regenwoud verwijst. Maar alleen degenen die daarop gewezen worden, zullen een verband leggen tussen dit culturele verhaal en het verhaal over indianen en duurzame ontwikkeling in de tentoonstelling *Mens en Milieu*.

Mens en Milieu is een natuurhistorische tentoonstelling die goed past in de traditie van het Tropenmuseum. We herkennen de traditie van de ontwikkelingssamenwerking in de expliciete doelstelling van de tentoonstelling om de bezoekers te doordringen van de kwetsbaarheid van het milieu. Jongeren worden op allerlei manieren uitgedaagd om zich door middel van interactieve programma's te verplaatsen in de dilemma's waar mensen voor staan als ze tekort hebben aan brandhout, als de rivier vervuult door kwik, het verkeer vastloopt en de zee wordt overvist, terwijl diepzeeduikers weliswaar dollars inbrengen in een economie die van toerisme afhankelijk is, maar tegelijk het koraal in gevaar brengen. 'Wat zou jij doen?' is een terugkerende vraag. Zo wordt geprobeerd de

leerlingen zich te laten inleven in de problemen van een ander.

Door het achterliggende betoog over duurzame ontwikkeling schemeren oudere museale tradities. Ze hebben betrekking op het indelen van de natuur, het classificeren van de soorten, het verbinden van de natuur aan de cultuurhistorie. En misschien raakt de tentoonstelling ook wel de snaar van de koloniale bevoogding, van het opleiden van de westerling om na te denken over de oplossingen voor de zuiderling. Met de beste bedoelingen, als tijdens de ethische politiek.

En daarmee raken we aan een aspect van de geschiedenis van ontwikkelingssamenwerking als een ideeëngeschiedenis.

Natuur en cultuur

In de ontwikkeling van veel volkenkundige musea – en het Tropenmuseum vormt daar geen uitzondering op – hebben natuurhistorische en cultuurhistorische discussies steeds op elkaar ingespeeld. Tegenwoordig zijn het vrijwel aparte 'domeinen' geworden, letterlijk naast elkaar gepresenteerd, zoals het voorbeeld van het tropisch regenwoud op *Mens en Milieu* en de Ticuna-indianen op *Latijns Amerika en het Caribisch gebied* illustreert.

In Leiden zien we die uitsplitsing nog eens uitvergroot in de historisch gegroeide verdeling van de rijkscollecties over musea met betrekking tot kennis van 'de natuur', van mensen 'ver weg', en van mensen 'lang geleden', oftewel Naturalis, in het Rijksmuseum voor Volkenkunde en in het Rijksmuseum voor Oudheden. Maar met zo'n scheiding – die in ons hele museumbestel binnen en tussen musea wordt herhaald – wordt een traditie niet uitgepoetst. Zo gaat het Tropenmuseum als etnografisch museum deels terug op de volkenkundige collecties van de dierentuin Artis, op de exploraties van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap en van allerlei grensexpedities waarin natuur en bevolking van tot dan toe nooit bereikte gebieden in kaart werden gebracht. Het classificeren van de natuur, van objecten, en van mensen is lange tijd

Literatuur

S. Borren, 'Ontwikkelingshulp is niet dood', in: *NRC-Handelsblad* 12-4-2005.
M.L.J. Dierikx e.a. (red.), *Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Bronnenuitgave. Deel I 1945-1963* (Den Haag 2002). (Rijks Geschiedkundige Publicatiën uitgegeven door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis Kleine Serie 97.)
R.E. van Ditzhuyzen (red.), *Tweehonderd jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998).
B. de Graaff, D. Hellema, B. van de Zwan (red.), *Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2003).
E. Locher-Scholten, *Women and the colonial state. Essays on gender and modernity in the Netherlands Indies 1900-1942* (Amsterdam 2000).
J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van 50 jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999).
H.I. Wesseling, *Europa's koloniale eeuw. De koloniale rijken in de negentiende eeuw, 1815-1919* (Amsterdam 2003).
F. Westerman, *El Negro en ik* (Amsterdam/Antwerpen 2004).
F. Westerman, 'Integratiebeleid moet les van ontwikkelingshulp leren: bevoogding werkt niet', in: *NRC-Handelsblad* 26-3-2005.

Websites

ontwikkelingssamenwerking:
<http://www.minbuza.nl/ontwikkelingssamenwerking>
NCDO:
www.ncdo.nl/maakhetwaar

in samenhang onderzocht. Die kennis is mede verbonden aan de betekenis die wij vandaag de dag toekennen aan museale voorwerpen en aan de context waarin we ze tegenkomen. Wie een verentooi ziet, denkt de indiaan erbij!

Een belangrijk onderdeel van deze (museaal) wetenschappelijke traditie betrof het onderzoek naar verschillen tussen mensen. Het Tropenmuseum had tot het einde van het koloniale bestel in Nederlands Nieuw Guinea een eigen afdeling Fysische Antropologie die zich bezighield met onderzoek naar de fysische en raciale kenmerken van de mens.

Archeologie, anatomie, antropologie en volkenkunde kwamen er als wetenschapsdisciplines bijeen.

Rond 1963 werd de afdeling opgeheven. Het wetenschapsgebied met zijn bijbehorende methodologie was toen vrijwel 'uitgeput' (het heeft vandaag de dag een vervolg in onder meer de antropobiologie).

Daarbij kon men moeilijk voorbij de schaduw komen die over het vakgebied lag door het politieke gebruik van het 'schedelmeten' en de eugenetica in de nazi-ideologie en de daarop volgende genocide op de joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De vooroorlogse koloniale volkenkunde die in het instituut door Indologen als professor Van Eerde werd gedoceerd aan toekomstige bestuurders hield weliswaar expliciet afstand van racistische ideologieën. Van Eerde vroeg vooral aandacht voor de culturele aspecten van etnische diversiteit in de koloniën en legde in zijn handboek *Koloniale Volkenkunde* uit dat er geen verband was tussen etniciteit en maatschappelijke ontwikkeling.

Ontwikkeling was een kwestie van cultuur. Maar de fysische antropologie bleef, zolang er koloniën waren, op zoek naar meetbare verschillen en het koloniale politieke bestel baseerde zich in grote lijnen op een racistische indeling van de bevolking. Denk maar aan de juridische indeling van Nederlands-Indië in 'Europeanen en aan hen gelijkgestelden', 'Vreemde Oosterlingen' en 'Inlanders', of aan het gehannes met termen als 'in Indië Gewortelden' als een etiket voor mensen die zich na 1945 in Nederland wilden vestigen. Het denken over ras was volledig met het kolonialisme verweven.

Ontvoogding

Na de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring door Indonesië in 1945 en kort voor de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië in 1949, publiceerde het Tropenmuseum een populair-wetenschappelijk voorlichtingsboekje over de volkeren van de Indonesische archipel. Hierin werd de etnische diversiteit *beschreven* in termen van ras en *getoond* met kenmerkende objecten uit de cultuur

van de verschillende volken. Het is een publicatie die typeert hoe het verhaal over de onderscheidende fysische kenmerken van een volk stilzwijgend uit beeld verdwenen. Dat beeld werd louter nog getoond met culturele kenmerken van verschil. Maar veranderde daarmee het denken over de aard en betekenis van die verschillen?

De laatste tijd is de erfenis van het racisme dat verbonden was aan de koloniale verhoudingen volop in de publieke aandacht. Die discussies komen op een fraaie wijze bijeen in het boek van Frank Westerman: *El Negro en ik*. Daarin doet hij verslag van zijn zoektocht naar verbindingslijnen in de negentiende- en vroegtwintigste-eeuw en de ontwikkelingssamenwerking van vandaag de dag. Hij plaatst die discussie ook in de Nederlandse praktijk, door de beschavingsijver van vroegere koloniale bestuurders te vergelijken met de softe aanpak van de ontwikkelingswerkers die hen na 1960 waren opgevolgd.

Zijn conclusie luidt dat het Nederlandse integratiebeleid de les moest leren van de ontwikkelingshulp: 'bevoogding werkt niet' (*NRC-Handelsblad* 26-3-2005). Sylvia Borren, algemeen directeur van Novib, onderschreef in een reactie (*NRC-Handelsblad* 12-4-2005) Westermans opvattingen over bevoogding. Ze verbond dat echter, als een impliciete fingerwijzing, in de eerste plaats aan de internationale onderwijsdoelstelling van de Millenniumdoelen: het belang te investeren in onderwijs voor de 100 miljoen kinderen die nu niet naar school kunnen.

In dat beknopte publieke debat over de huidige Nederlandse en de internationale politiek zit de betekenis verrat die de discussie over de geschiedenis van ontwikkelingssamenwerking in het onderwijs kan hebben. Het is een geschiedenis die niet louter over vroeger gaat, maar die kan bijdragen aan een kritische positiebepaling ten opzichte van de zeer grote en reële mondiale problemen van onze tijd.